

ПИТАННЯ УГОРСЬКОЇ МЕНШИНИ ЗАКАРПАТТЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН

Фединець Чілла,

доктор філософії, старший науковий співробітник

Автор аналізує теоретичні аспекти взаємовідносин національної меншини та представників етнічної більшості в демократичній державі. Права меншини після 1991 р. є більшою мірою питанням урегулювання на міжнародному рівні, ніж на внутрішньополітичному. При цьому з огляду на складну історію Європи відносини між національними меншинами та центральними урядами можуть бути обтяжені взаємною недовірою, особливо в тих державах, у яких громадянська ідентичність тісно пов'язана з етнічною чи національною ідентичністю. Спостерігаються дві тенденції, які визначають розвиток стосунків меншин та держави: з одного боку, права нацменшини є об'єктом моніторингу з боку спеціальних європейських структур; з іншого – ЄС створює нові інститути для політичної участі нацменшин. В Україні регулювання взаємин за лінією «етнічна більшість – етнічна меншість» в основному базується на принципах західних демократій. Однак у юридичній площині питання захисту прав нацменшин між Україною та Угорщиною на поточний момент повністю врегульовані. Проте існують проблемні питання, пов'язані, зокрема, з припиненням роботи двосторонньої комісії про права нацменшин з 2011 р., що змушує Угорщину вдаватися до посиленних кроків з підтримки своєї діаспори в Закарпатті. У представників національних спільнот, зокрема угорців, основне значення має збереження гарантій національно-культурної ідентичності, передбачених чинним законодавством України, як-от: права на збереження традиційного розселення, на одержання освіти рідною мовою, на національну культурну автономію, забезпечення представництва національних спільнот відповідно до Конституції України, інших основоположних правових та юридичних документів українського державотворення, а також міжнародних документів стосовно захисту основоположних прав і свобод людини.

Ключові слова: національні меншини, етніцизм, етнічна мобілізація, угорсько-українські відносини.

Fedinec Csilla

THE POSITION OF THE HUNGARIAN MINORITY IN TRANSCARPATHTIA IN PRESENT HUNGARIAN-UKRAINIAN DIPLOMATIC RELATIONSHIP

The author analyzes the theoretical aspects of the relationship between the national minority and the representatives of the ethnic majority in a democratic state. Since 1991 the rights of minorities have been more of a regulated issue at the international level than on the domestic one. At the same time, given the difficult history of Europe, relations between national minorities and central governments may be burdened with mutual distrust, especially in countries where civic identity is closely linked to ethnic or national identity. In this regard, there are two trends determining the development of relations between minorities and the state: on the one hand, minority rights are subject to monitoring by special European structures; on the other – the EU creates new institutions

for the political participation of national minorities. In the legal area, between Ukraine and Hungary the issue of the protection of the rights of national minorities is fully regulated. However, there are some issues related to the termination of the work of the Hungarian-Ukrainian joint committee on minorities since 2011, which forces Hungary to support its minority group in Transcarpathia. The protection of the guarantees of national-cultural identity provided by the current legislation of Ukraine is of primary importance to representatives of national communities, in particular Hungarians: the right to preserve traditional settlement, to receive education in the native language, to national cultural autonomy, to ensure the representation of national communities in accordance with the Constitution of Ukraine, other fundamental legal documents of the Ukrainian state building, and international documents for the protection of human rights and fundamental freedoms.

Keywords: ethnic minorities, ethnicity, ethnic mobilization, Hungarian-Ukrainian relationship.

На сучасному етапі у Центральній та Східній Європі, коли йдеться про *питання національної меншини*, насамперед наводять політичні аргументи, тому **метою цієї статті** є розгляд теоретичних аспектів. Це важливо тому, що словник політичних доводів закріплює за певними поняттями фіксовані змісти, які, на нашу думку, апріорі виключають можливість дискурсу.

Після падіння комуністичних режимів у Центральній та Східній Європі різні етнічно-національні меншини здобувають дедалі більшу політичну роль. Русійною силою політичної мобілізації, що зовсім не дивно, часто ставала етнічна, національна чи мовна ідентичність. Разом з тим до словника політичної риторики титульних націй увійшло поняття «небезпека з боку нацменшини» (внаслідок бажання територіального відокремлення, відсутність лояльності, представництво інтересів іншої – материнської – держави). З точки зору держави дуже часто само наявність національних меншин апріорі трактують як ризик для політики безпеки.

Багато національних меншин потрапили в становище меншості внаслідок територіальних змін через війни. Часто вони підтримують особливі відносини з рідною материнською державою, а серед представників нацменшини політичну підтримку може отримати як власна держава, так і бажання відокремлення. Через це відносини між політично активними представниками нацменшини та центральним урядом нерідко обтяжені значною, політично чутливою недовірою [1, с. 124–125].

У сучасних національних державах система інституцій, що базується на національній чи етнічній ідентичності політичної спільноти, спричиняє напругу між меншинами та більшістю. Політичний контроль або спроби влади щодо будь-якого поділу на основі етнічної чи національної

ідентичності дуже часто у відносинах меншості-більшості одразу ж призводять до страху і недовіри, що були характерними для суспільств багатьох центрально- і середньоевропейських держав упродовж минулої чверті століття. Питання нацменшин переважно загострюється тоді, коли в державі чисельно менші групи домагаються політично чутливих прав [2, с. 298.]

У цьому контексті на міжнародному рівні варто виокремити дві тенденції: створення міжнародних механізмів захисту нацменшин і процес європейської інтеграції. З одного боку, нацменшини отримують дедалі більшу роль у процесах міжнародного моніторингу та контролю з дотримання прав меншин. З іншого – окремі структури ЄС створюють нові можливості політичної участі для меншин. У міжнародних відносинах домінуюча роль держави безсумнівна, однак тісна міжнародна співпраця між державами, міжнародний захист прав людини та безпрецедентна інституційна інтеграція в Європі (насамперед Європейський Союз) відкривають простір і для інших потенційних міжнародних учасників. Ці фактори вплинули й на становище етнічних та національних меншин у Європі [3].

До 1989 р. політика стосовно нацменшин вважалася внутрішньою справою держав. Починаючи з 1990-х років, забезпечення закріплених у міжнародних документах прав нацменшин належить уже не тільки від бажання більшості чи уряду або успішності реалізації своїх інтересів меншиною на внутрішньополітичній арені. Система відносин між державою та національною меншиною (або меншинами) апріорі має міжнародний вимір. Нацменшини можуть безпосередньо звернутися зі своїми проблемами до міжнародних інституцій. І хоча їхні представники не отримують формального права участі в міжнародних процедурах, проте завдяки відкритим для

них політичним та інформаційним можливостям вони різними способами можуть сформулювати свої потреби на міжнародному рівні [1, с. 128].

Після підписання Лісабонської угоди 2007 р. у статті 2 Договору про Європейський Союз ідеться, що ЄС заснований на цінностях дотримання прав людини, у т. ч. й прав осіб, що належать до меншин [4]. У політиці розширення ЄС дуже велика увага приділяється становищу нацменшин у державах, що є кандидатами у члени Союзу. Відкриття безпосередніх комунікаційних каналів, зокрема високого рівня, для осіб, що належать до меншин, значною мірою змінило класичне розуміння їхньої громадянської лояльності до держави. Поскаржитися на міжнародних форумах на уряд або звернути увагу міжнародної спільноти на політично чутливі внутрішні питання сьогодні серед значної частини міжнародного співтовариства вже не вважається злочином чи відсутністю лояльності [2, с. 307].

Для більшості національних, мовних меншин Європи й надалі визначальною залишатиметься структура національної держави. Міжнародні документи у сфері захисту прав меншин легітимізують підтримання зв'язків між материнськими державами та меншинами так само, як і міжнародну співпрацю організацій меншин, що діють у різних державах [5].

У межах ЄС держави-члени й надалі мають широке поле для тлумачення прав меншин. Зокрема, до виключної компетенції держав належить визначення конституційної та політичної ролі регіонів; відчутну політичну роль на рівні ЄС можуть здобути тільки ті регіони, які у власних державах завдяки своїй конституційній позиції є важливим фактором поряд із центральними урядами [6].

Хоча багато хто трактує політичну активізацію етніцизму як небажане явище, однак для того, щоб етніцизм як структурна даність мав шанси зберегтися, він повинен політично активізуватися: зрештою, самі національні держави є виявом найвищої форми активізації етніцизму [7, с. 18]. Явище етніцизму всупереч очікуванням не зникає, а робить необхідним облаштування до довгого із ним співжиття. Політика у різних сферах – освіта, оподаткування, соціальне забезпечення – може утвердити, відновити етнічні кордони чи навіть створити нові. Етнічна мобілізація передбачає і мобілізовану більшість, а значна частина етнічних конфліктів виникла

тому, що держава не є нейтральною системою інституцій [8].

Один приклад. Субтрактивна освіта – така, що має на меті витіснити рідну мову домінуючою мовою – підтримує асиміляцію, а адитивний білінгвізм – той, що ґрунтується на добровільному і взаємному вивченні іншої мови та культури – сприяє інтеграції. Форму освіти обирає держава. Меншість у рамках етнічної мобілізації може висловлювати свою думку [9, с. 284–285].

З юридичної точки зору питання забезпечення прав національних меншин в основному врегульоване. Договірною-правовою базою українсько-угорського співробітництва у сфері забезпечення прав національних меншин є: Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною та Угорською Республікою від 6 грудня 1991 р.; українсько-угорська Декларація про основні напрямки співробітництва в гуманітарній сфері від 31 травня 1991 р.; українсько-угорська Декларація про принципи співробітництва по забезпеченню прав національних меншин від 31 травня 1991 р.; Угода між Урядом України та Урядом Угорської Республіки про співробітництво в галузі культури, освіти та науки від 4 квітня 1995 р.; Угода про взаємне визнання та еквівалентність документів про освіту і наукові ступені, видані в Україні та Угорській Республіці, від 27 жовтня 1998 р.

На міждержавному рівні насторожує, що українсько-угорська комісія з питань забезпечення прав національних меншин, створена 31 травня 1991 р. на основі Декларації про принципи співробітництва між Українською РСР та Угорською Республікою із забезпечення прав національних меншин, востаннє засідала наприкінці 2011 р. Тоді сторони залишили стіл переговорів, так і не підписавши протокол, внаслідок чого у фокусі міждержавних відносин остаточно утвердилося питання Закарпаття [10, с. 90]. З іншого боку, протягом останнього часу українсько-угорські відносини активізувалися, однак не завжди відчувається довіра української сторони, спостерігається певне «призупинення» у двосторонньому політичному діалозі. Довіра відсутня з боку України через «подвійні заяви» угорських посадовців та активні відносини з Росією.

Відносини уряду Угорщини з угорськими національними меншинами є одним із визначальних факторів зовнішньої політики країни. Аналіз

наєвних матеріалів дає підстави стверджувати, що в уряді Угорщині на сьогодні склалося враження, що Україна систематично порушує права угорської національної меншини. Про це, наприклад, свідчить заява від 19 листопада 2016 р. угорських організацій Закарпаття – Товариства угорської культури Закарпаття та Демократичної спілки угорців України, у якій зазначається, що в угорській громаді України викликають стурбованість ті нещодавні законодавчі ініціативи, які можуть призвести до значного обмеження прав національних меншин, зокрема:

- розгляд Конституційним судом України питання щодо невідповідності Конституції Закону України «Про засади державної мовної політики»;

- прийняття запропонованих до законопроекту «Про освіту» змін, проти яких закарпатські угорські організації вже неодноразово висловлювали протест;

- не вирішення на законодавчому рівні питання про реабілітацію угорського та німецького населення, депортованого радянською владою до концтаборів у 1944 р. [11].

На двосторонні відносини впливають систематичні провокації стосовно угорської громади України. Зокрема, одним із прикладів такої провокації є оприлюднена в листопаді 2016 р. у низці українських ЗМІ інформація про те, що угорці Закарпаття вимагають від уряду України підписати угоду про автономію Закарпаття. Однак 2 грудня Управління СБУ в Закарпатській області офіційно повідомило про те, що «УСБУ ретельно перевірило викладені у публікаціях факти, опитало всіх осіб, згаданих в інформації. За результатами перевірки представники української спецслужби з'ясували, що викладена інформація не відповідає дійсності.

Управління СБ України в Закарпатській області вбачає в таких діях ознаки ведення інформаційної війни, спроби посягти ворожнечу в багатонаціональному регіоні, а також створення «картинки» на догоду агресорові. СБУ встановила всіх причетних до створення цього фейкового повідомлення та подібних інформаційних вкидів

і провела з ними відповідні роботи у рамках чинного законодавства» [12].

Етніцизм з точки зору політичної системи може бути не тільки дестабілізуючим, а й консолідуючим фактором. Дестабілізація притаманна радикальним етнополітичним рухам, які вважають за можливе застосування засобів насилля, сповідують принципи етнічної винятковості, а суверенітет прагнуть забезпечити поза кордонами даної політичної спільноти [13, с. 234.] Україна, як і більшість європейських держав, належить до моделі «одна держава – одна домінуюча етнічна нація і багато національних меншин/етнічних груп». Відправна точка моделі – держава визнає право громадян на «етнічну інакшість», тобто держава ґрунтується на одній етнічній більшості, однак етнічна більшість не може давати прямого мандата на насильну асиміляцію або ізоляцію [14].

Висновки

У статті проаналізовані теоретичні аспекти взаємин національної меншини та представників етнічної більшості в демократичній державі. Проведений аналіз дає можливість зробити висновок про те, що права меншин після 1991 р. більшою мірою є питанням врегулювання на міжнародному рівні, ніж на внутрішньополітичному. При цьому з огляду на складну історію Європи відносини між національними меншинами та центральними урядами можуть бути обтяжені взаємною недовірою, особливо в державах, у яких громадянська ідентичність тісно пов'язана з етнічною чи національною ідентичністю. У зв'язку з цим спостерігаються дві тенденції, які визначають розвиток відносин меншин і держави: з одного боку, права нацменшин є об'єктом моніторингу з боку спеціальних європейських структур; з іншого – ЄС створює нові інститути для політичної участі нацменшин. У відносинах між Україною та Угорщиною залишається невирішеною проблемою припинення в 2011 р. роботи Змішаної угорсько-української комісії з питань забезпечення прав національних меншин.

Список використаних джерел

1. Vizi B. Kisebbségék politikai szerepe és a nemzetközi szervezetek Európában // Kisebbségkutatás. – Vol. 24. – 2015. – № 4. – О. 124–141.
2. Biró G. Minorities in International Relations // Teaching International Relations without Borders. Eds. Segbers K. and Imbusch K. – Hamburg, 2000. – Pp. 297–332.
3. Shoraka K. Human Rights and Minority Rights in the European Union. – London, 2010. – 328 p.

4. Treaty of Lisbon [Електронний ресурс]. – 2007. – Режим доступу : <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/cg00014.en07.pdf>
5. Arp B. *International Norms and Standards for the Protection of National Minorities. Bilateral and Multilateral Texts with Commentary.* – The Hague : Brill, 2008. – 512 p.
6. Malloy T. National Minority 'Regions' in the Enlarged European Union: Mobilizing for Third Level Politics? [Електронний ресурс] // *ECMI Working Papers*, 24. – Flensburg, 2005. – 44 p. – Режим доступу : <http://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/6311>
7. Glazer P. & Moynihan D.P. *Beyond the Melting Pot.* – Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1963.
8. Cederman L.E., Wimmer A. & Min B. Why Do Ethnic Groups Rebel? New Data and Analysis // *World Politics.* – Vol. 62. – 2010. – № 1. – Pp. 87–119.
9. Skutnabb-Kangas T. Language Policy and Linguistic Human Rights // *An Introduction to Language Policy. Theory and Method.* Ricento T. (Ed.). – Oxford, 2006. – Pp. 273–291.
10. Fedinec C. Ukraine's Place in Europe and Two Decades of Hungarian-Ukrainian Relations // *Foreign Policy Review.* – Vol. 9. – 2013. – № 1. – Pp. 69–95.
11. Заява. Ужгород, 19 листопада 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://kmksz.com.ua/2016/11/22/%D0%B7%D0%B0%D1%8F%D0%B2%D0%B0/>
12. СБУ: ЗМІ Таруги розхитують ситуацію в Закарпатті [Електронний ресурс]. – 2016. – 2 груд. – Режим доступу : <http://prozak.info/Suspil-stvo/SBU-ZMII-Taruti-rozhituyut-situaciyu-v-Zakarpatti>
13. Olzak S. *The Global Dynamics of Racial and Ethnic Mobilization.* – Stanford, CA, 2006. – 288 p.
14. Jakab A. *Defining the Borders of the Political Community: Constitutional Visions of the Nation.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2045648

References

1. Vizi, B. (2015). Kisebbség politikai szerepe és a nemzetközi szervezetek Európában [The political role of minorities and international organizations in Europe]. *Kisebbségkutatás – Minorities in Research. Vol. 24*, 4124–141 [in Hungarian].
2. Bíró, G. Minorities in International Relations (2000). *Teaching International Relations without Borders.* Segbers, K. and Imbusch, K. (Eds). Hamburg [in English].
3. Shoraka, K. (2010). *Human Rights and Minority Rights in the European Union.* London [in English].
4. Treaty of Lisbon. (2007). *consilium.europa.eu.* Retrieved from <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/cg00014.en07.pdf> [in English].
5. Arp, B. (2008). *International Norms and Standards for the Protection of National Minorities. Bilateral and Multilateral Texts with Commentary.* The Hague: Brill [in English].
6. Malloy, T. (2005). National Minority «Regions» in the Enlarged European Union: Mobilizing for Third Level Politics? *ECMI Working Papers*, 24. Flensburg, 44 p. *www.ssoar.info.* Retrieved from <http://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/6311> [in English].
7. Glazer, P. & Moynihan, D.P. (1963). *Beyond the Melting Pot.* Cambridge, Mass: Harvard University Press [in English].
8. Cederman, L.E., Wimmer, A. & Min, B. (2010). Why Do Ethnic Groups Rebel? New Data and Analysis. *World Politics. Vol. 62, 1*, 87–119 [in English].
9. Skutnabb-Kangas, T. (2006). Language Policy and Linguistic Human Rights. *An Introduction to Language Policy. Theory and Method.* Ricento, T. (Ed.) Oxford [in English].
10. Fedinec, C. (2013). Ukraine's Place in Europe and Two Decades of Hungarian-Ukrainian Relations. *Foreign Policy Review. Vol. 9, 1*, 69–95 [in English].
11. Zaiava. Uzhhorod [Statement. Uzhhorod]. (2016, Nov. 19). *kmksz.com.ua.* Retrieved from <https://kmksz.com.ua/2016/11/22/%D0%B7%D0%B0%D1%8F%D0%B2%D0%B0/> [in Ukrainian].
12. SBU: ZMI Taruty rozkhytuyut sytuatsiiu v rehioni [SSU: Taruta's Media shake the situation in Transcarpathia]. (2016, Dec. 2). *prozak.info.* Retrieved from <http://prozak.info/Suspil-stvo/SBU-ZMII-Taruti-rozhituyut-situaciyu-v-Zakarpatti> [in Ukrainian].
13. Olzak, S. (2006). *The Global Dynamics of Racial and Ethnic Mobilization.* Stanford, CA [in English].
14. Jakab, A. *Defining the Borders of the Political Community: Constitutional Visions of the Nation.* (n.d.). *papers.ssrn.com.* Retrieved from http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2045648 [in English].